

Den rättsliga proceduren vid kvinnomisshandel

Britta Bjelle

Endast en liten del av känd kvinnomisshandel leder till åtal. En orsak har varit att det fram till 1 januari 1982 krävdes angivelse för åtal. De nya åtalsreglerna har undanröjt detta hinder. Hur stora förändringar detta kommer att medföra är ännu för tidigt att sja om.

I nedanstående artikel redovisas de juridiska regler som gäller för åtal och domstolsbehandling av kvinnomisshandel. Den rättsliga proceduren belyses med några konkreta fall. Britta Bjelle är distriktsåklagare i Luleå.

En fråga som ofta ställts i debatten är hur vanlig "kvinnomisshandel" är?

Först efter 1970 har man börjat intressera sig för hur stor utbredningen av våldet i familjen är. Det är därvid främst i USA som man genomfört studier i ämnet.

Det var emellertid en brittisk psykiater, John J Gayford, som var en av de första som gjorde en studie av misshandlade kvinnor. Han intervjuade de första 100 kvinnorna som kom till kvinnohuset i Chiswick.

Gayford fann av intervjuerna att när misshandeln väl hade börjat förlorade de flesta männen förmågan att kontrollera sitt utövande våld. Hälften av männen använde tillhyggen i form av knivar, flaskor mm.

Mer än hälften av männen hade som barn sett fadern misshandla modern. Av männen hade 74 procent alkoholproblem.

När kvinnorna lämnade dessa män försökte de flesta med böner eller hot om mera våld locka eller tvinga kvinnorna tillbaka. I 54 procent av fallen

kom våld också att utövas mot barnen. Detta var ofta anledningen till att kvinnorna slutligen lämnade mannen.

I USA har under 70-talet särskilt tre forskare banbrytande då det gäller det dolda våldet i samhället, A Straus, Richard J Gelles och Susanne K Steinmetz. De har var för sig eller tillsammans gjort studier av våldet.

Deras stora nationella studie presenterades 1980 i boken "*Behind closed doors. Violence in the American family*". Forskarna intervjuade 2 143 familjer, som tillsammans utgör ett representativt urval av samtliga familjer i USA.

Kort och förenklat kan dessa studier sammanfattas så:

I mer än vart sjätte hushåll har misshandel mellan makarna förekommit det senaste året.

I tre av fem hushåll har barnen blivit misshandlade.

I vartannat hem har någon form av våld förekommit det senaste året.

Straus, Gelles och Steinmetz drar även följande slutsatser:

På ingen annan enskild eller offentlig plats förekommer så mycket våld som i det amerikanska hemmet.

Man räknar med att två miljoner kvinnor och barn misshandlas av fadern i huset varje år.

.....

Den amerikanska undersökningen visade att man i sitt eget hem löper den största risken att bli skadad eller dödad och då av någon familjemedlem

.....

I sitt eget hem löper man den största risken att bli skadad eller dödad och då av någon familjemedlem.

Våld förekommer i alla inkomstgrupper

Straus, Gelles, Steinmetz fann i sin undersökning ett tydligt samband med arbetslöshet och våld i familjen. Arbetslösa misshandlar oftare än de som har tillfälliga arbeten. De som har tillfälliga arbeten misshandlar i sin tur oftare än de som har heltidsarbete.

Då det gäller själva utbildningsnivån fann forskarna att de svåra hustrumisshandlarna är män som genomgått gymnasium. Män som ej fullbordat grundskolan eller ej slutfört sina studier på gymnasium eller högskola slåss mindre.

Finns det felkällor i dessa undersökningar som motiverar slutsatsen att våldet inte alls är så utbrett som Straus, Gelles och Steinmetz anger?

Urvalet av familjerna motsvarar det amerikanska folket säger forskarna själva. Däremot är de inte säkra på att alla talar sanning. De menar att det finns tecken som tyder på att de utfrågade underskattar sitt våld både beträffande frekvens och styrka i våldet. Denna slutsats drar de själva efter jämförelser mellan några mindre pilotstudier som de lät genomföra före den stora undersökningen. Om dessa slutsatser är riktiga innebär de att ändå fler våldshandlingar i hemmet förekommer varje år än de som redovisats i deras stora undersökning.

Den fråga man måste ställa sig är om studier angående amerikanska familjer går att överföra på svenska förhållanden. Det finns många olikheter mellan det amerikanska och det svenska samhället men också vid en mer ingående analys många likheter. Även om våldet i USA skulle vara vanligare än i Sverige är det troligt att tendenserna är desamma.

Våldet i Sverige

I 1974 års levnadsnivåundersökning tillfrågades 2816 kvinnor mellan 15 och 75 år om de under sista året utsatts för våld eller hot om våld. Varje kvinna i undersökningen motsvarar 1000 kvinnor i Sverige. Svaren visar att 86 000 kvinnor utsatts för våld eller hot om våld och 32 000 kvinnor uppgav att detta utspelats i hemmet.

1974 års levnadsnivåundersökning tyder på att 86 000 kvinnor utsatts för våld eller hot om våld under loppet av ett år

Kriminologen Leif G W Persson har gjort en uppskattning av kvinnomisshandel i Sverige och kommit fram till 200 000–300 000 misshandelstillfällen varje år.

Levnadsnivåundersökningen redovisar antalet kvinnor som misshandlats eller hotats och Leif Perssons skattning antalet misshandelstillfällen. Många kvinnor blir slagna åtskilliga gånger under ett år.

De kända misshandelsbrotten utgör bara en ringa del av det totala antalet misshandelsbrott. Den kända kvinnomisshandeln är de fall som kommer till polisens kännedom. Enligt uppgifter hämtade från Statistiska Centralbyrån, polisanmälades år 1981 8677 fall av kvinnomisshandel.

Brottsrubricering

I lagstiftningen finns inget brott som benämnes hustrumisshandel. Detta begrepp har vuxit fram i den debatt som förts om förekomsten av våld mot kvinnor. Övergrepp mot kvinna kan komma till uttryck på många olika sätt och kan därför också medföra straff enligt olika lagrubriceringar, såsom mord, dråp, misshandel, vållande till annans död, olaga hot, hemfridsbrott, ofredande samt våldtäkt.

Vid "hustrumisshandel" är det misshandelsbrotten – misshandel, ringa misshandel och grov misshandel – som är aktuella. För att brotten misshandel skall föreligga krävs att någon tillfogat annan kroppsskada, sjukdom eller smärta eller att ha försatt honom eller henne i vanmakt eller annat sådant tillstånd.

Med kroppsskada förstås inte bara typiska skador som sår, svullnader och benbrott, utan även funktionsrubbingar såsom nedsatt hörsel eller syn. Som kroppsskada har även räknats att håret rakats av på en kvinna.

I begreppet sjukdom inbegrips även sinnessjukdom och psykisk invaliditet.

Psykisk misshandel faller också under misshandelsbegreppet. Enligt kommentaren till brottsbalken krävs för att psykiskt lidande skall räknas som sjukdom att det resulterat i en medicinskt påvisbar effekt som exempelvis psykisk chock.

Vid bedömning huruvida brottet är att karaktärisera som grovt eller inte skall hänsyn tagas till om "gärningen" varit livsfarlig eller om gärningsmannen ådagalagt synnerlig hänsynslöshet eller råhet.

Som exempel på när gärningsmannen förfarit hänsynslöst eller rått kan nämnas att misshandel förövats mot havande kvinna eller när misshandel förövats vid upprepade tillfällen och under brutala former mot hustru eller barn. Dessa exempel är hämtade ur doktrinen. Verkligheten är emellertid, att misshandel rubriceras som grov endast där skadan varit omfattande eller gärningsmannen använt kniv eller annat farligt tillhugge.

Angivelse

Misshandelsbrottet innehöll tidigare krav på angivelse från målsägande. Åklagaren hade dock rätt att väcka åtal om det var påkallat ur allmän synpunkt.

De senaste årens debatt om förekomsten av våld mot kvinnor har medfört att regeringen den 20 december 1979 gav sexualbrottskommittén tilläggsdirektiv att se över åtalsregeln vid misshandel. Kommitténs delbetänkande resulterade i att från och med den 1 januari 1982 angivelsekravet vid misshandel togs bort.

Kommittén avsåg med ändringen att åtalsregeln skulle erhålla en moralbildande effekt. Ändringen skall inskräpa att misshandel av kvinnor i hemmet är ett allvarligt brott, lika straffvärt som misshandel i andra sammanhang. Vidare ansåg kommittén att ändringen skall underlätta för misshandlade kvinnor att förändra sin situation genom att praktiska möjligheter till hjälp från myndigheternas sida förbättrades.

.....
Psykisk misshandel faller också under misshandelsbegreppet
.....

Perioden januari–november 1982 visar på en uppgång av antalet åtal med 23 procent jämfört med samma period 1981. Uppgången torde bero på den ändring i åtalsreglerna som trädde i kraft den 1 januari 1982.

Av de kvinnor som polisanmält våldet 1981 hade 80 procent blivit misshandlade av en bekant. I 77 procent av fallen hade misshandeln inträffat inomhus.

Förundersökning och rättegång

Hur får polisen kännedom om kvinnomisshandel? Detta sker oftast genom att kvinnan själv anmäler misshandeln. Ibland upptäcks den i samband med lägenhetsbråk, dit polisen kallats av tex grannar.

När en misshandel kommit till polisens kännedom inleds förundersökning, vilket innebär att kvinnan förhöras, den misstänkte och eventuella vittnen höras. Ytterligare bevisning införskaffas i form av läkarintyg på kvinnans skador eventuellt också fotografier av dessa. Andra viktiga bevismedel kan vara blodstänkta kläder eller vapen liksom beskrivning av själva brottsplatsen.

Sedan förundersökningen färdigställts beslutar åklagaren om åtal, om bevisningen är sådan att åklagaren kan emotse en fällande dom. Domstolen skall sedan kalla parterna jämte vittnen till en rättegång. Vad som kommer fram vid rättegången är det underlag på vilket domstolen skall grunda sin dom.

Konkreta ärenden

Fall 1. En morgon får jag ett telefonsamtal. En man, som ej vill uppge namn, säger att han tillfälligt har en släkting, Sara 25 år, som bor hos honom. Han fortsätter med att berätta följande:

Sara skulle på återbesök till läkare för en skada på låret. Han följde henne dit. Efter undersökningen bad läkaren att få tala i enrum med honom och uppmanade honom då att kontakta polis och säga att Sara måste misshandlats regelbundet. Läkaren menade att Saras gamla skador tydde på att våldet måste ha stegrats på sistone. Läkaren menade även att Sara löpte risk att bli dödad nästa gång hon misshandlades.

Mannen som ringde ville att jag skulle göra något

.....
Det kan inte uteslutas att kvinnan bemötts av negativa attityder under polisutredningen
.....

nävsslag i ansiktet och sparkar mot magen och ryggen så att mjälten brast och måste bortopereras. Brottet bedömdes ej som grovt.

2) I ett ärende, där mannen en längre tid misshandlat kvinnan, framkom i läkarintyget att kvinnan hade 129 sår, blåmärken, hudavskrapningar och äldre ärr samt blödningar under hårda hjärnhinnan på höger sida och dessutom brott på bröstbenet och tolfte bröstkotan samt epileptiska anfall. Hon var sjukskriven i flera månader och blev aldrig frisk från epilepsin. Brottet bedömdes ej som grovt.

3) Att slå med knutna händer mot kvinnans överkropp så att stora hudblödningar och svullnader uppstått på såväl ryggtafla som bröstkörtlar och därefter pressa tummarna mot kvinnans ögon, vilket medfört blödningar och ytliga hudavskrap runt höger öga, har bedömts som ringa misshandel.

Kvinnans ställning under förundersökning och rättegång

I de misshandelsbrott som nu diskuteras är kvinnan alltid misshandlad av mannen. Detta medför att attityder och könsrollsmönster som finns i samhället avseende mannens och kvinnans förhållande till varandra *kan* få betydelse vid förundersökning och rättegång.

Eftersom kvinnan i mycket stor utsträckning huvudsakligen möter män under såväl förundersökning som rättegång kan hon i många fall känna sig både pressad och orättmätigt behandlad.

Det kan inte uteslutas att kvinnan bemötts av negativa attityder under utredningen. Ett exempel på sådant som kan skapa negativa attityder är hämtat från Allmän polislära, Kriminalpolistjänst, Utredning—Spaning del 3, utgiven 1982. Här står bl a följande:

”En våldtäktsangivelse tillkommer ofta för att skylla ett sexuellt felsteg, ibland händer det att äventyrliga flickor skyller på våldtäkt när de

kommit sent hem och ertappas med skadade och solkiga kläder och att föräldrarna driver saken till sin spets genom anmälan. Det förekommer också att flickor i pubertetsåldern diktat en våldtäkts handling för att göra sig intressanta bland kamrater. Läkarundersökningen brukar dock i det senare fallet avslöja fantasiskildringar ...”

I själva rättegången är åklagaren inte ombud för kvinnan utan har en självständig ställning där arbetsuppgiften är att på det allmännas vägnar införa domstolen föra talan om ansvar för brott. Detta kan ytterligare förstärka kvinnans känsla av olust inför hela förfarandet. Kvinnan har, till skillnad från den misstänkte, icke något ombud som stöd vid rättegången.

Det finns röster i dag som talar för att det finns skäl att stärka kvinnans rättsställning såsom målsägande.

I både Danmark och Norge har man infört rätt till egen advokat i våldtäktsprocesser.

Åtalsfrågan

Endast en liten del av den kända kvinnomisshandeln leder till åtal. Orsakerna är flera. En av dessa har fram till den 1 januari 1982 varit att det krävdes angivelse för åtal.

Många kvinnor begär hjälp i misshandelssituationen men när skadorna läkt och åtalsfrågan prövas tar de tillbaka anmälan. Orsakerna till detta är flera; rädsla för repressalier, nya hot från mannens sida, inlärd hjälplöshet (om en kvinna ofta och nyckfullt blir föremål för våld som hon inte kan undkomma, förlorar hon tron på sin egen förmåga att påverka sin situation, hon blir passiv och apatisk), egna alkoholproblem, ekonomiskt beroende, ”ingenstans att ta vägen”, brist på stöd från släkt och vänner m.m. I förhållanden där kvinnan av en eller annan orsak har för avsikt att fortsätta samlevnaden med mannen kommer ett bötes- eller fängelsestraff också att drabba henne och barnen.

De nya åtalsreglerna som trätt i kraft den 1 januari 1982 kommer förmodligen att medföra förändringar. Hur stora förändringarna blir är det emellertid för tidigt att sia om.